

'Ik heb altijd geweten: je moet mensen nooit loslaten.'

Gesprek met Philippe Bär

door Thijs Broer

Toen Philippe Bär aftrad als bisschop van Rotterdam, trok hij zich terug in het klooster van Chevetogne. Een gesprek over de troost van de traditie en de kracht van de benedictijnse spiritualiteit.

Wie op een goede morgen het benedictijner klooster in Chevetogne betreedt, gelegen aan de rand van de Belgische Ardennen, kan het treffen dat monseigneur Philippe Bär, oud-bisschop van Rotterdam, net de vloer staat te vegen. Sinds Bär in 1993 na beschadigende geruchten moest aftreden als bisschop en terugkeerde naar de abdij waar hij in de jaren vijftig van de vorige eeuw zijn professie deed, behoort het schoonhouden van de hal en de gastenvertrekken tot zijn dagelijkse taken. Dat is kenmerkend voor de benedictijnse traditie: in het klooster bestaat geen aanzien des persoons, en nederig werk dient met evenveel zorg te geschieden als het koorgebed. Zo wordt de regel van Benedictus, leidraad voor het kloosterleven uit de zesde eeuw, in onverstoorbare eenvoud door de tijd gedragen.

De abdij van Chevetogne is de enige in Europa waar de kerk van Rome en de oosters-orthodoxe kerk elkaar treffen in de liturgie. De 'orthodoxe' monniken houden hun gebedsdiensten in de kerk met karakteristieke uienkoepel aan de oostkant van het klooster, de Latijnse liturgie wordt in ere gehouden in de basiliek aan de westzijde. Daar laat ook Bär vijfmaal daags zijn stem klinken in het gezongen koorgebed. In het klooster van Chevetogne, omringd door het wijde heuvelland, zijn de verbondenheid met de vroegchristelijke kerk en de ruimte van de eeuwen in alles te ervaren.

U bent protestants opgevoed. Hoe bent u op het spoor gekomen van de monastieke spiritualiteit?

'Toen ik me in mijn studententijd verdiepte in de geschiedenis van de oude kerk, trof het me al wat voor waardevolle inbreng de monastieke orde gehad heeft. Ik werd ook diep geraakt door het koorgebed. Zo voel ik het nog steeds. "Wij danken u dat u ons waardig keurt voor Uw aangezicht te staan en Uw heilige dienst te verrichten." Dat is toch prachtig? Ook het samenzijn in de kloostergemeenschap speelt een grote rol, *una voce* te bidden en te werken. De liefde van de Heer komt in allen en in alles samen. Zo voel ik het heel sterk.'

Is het niet beklemmend om zoveel te moeten opofferen?

'Nee, dat is een misvatting. Het is niet zo dat je je individualiteit verliest, je vindt jezelf juist. Het is *reculer pour mieux sauter*. Je levert wat in, maar je krijgt het dubbel terug, aan samenhang, aan verbondenheid.'

Wanneer bent u voor het eerst in een klooster geweest?

'Tijdens mijn studietijd, op mijn eenentwintigste, ben ik tijdens een toeristisch uitje met een stel vrienden voor het eerst in de abdij van Egmond geweest. Daar hebben we de vespers meegemaakt, op zondagmiddag. Ik was meteen diep geraakt, absoluut *spellbound* door de verstillings die ik daar mocht ervaren. De tweede keer dat ik in een klooster was, voelde ik het nog sterker. Dat was in de abdij van de cisterciënzers in Hauterive, in Zwitserland. Het is een prachtige, oude abdij in een dal. Toen ik daar de vespers meemaakte, dacht ik: dit wil ik ook.'

Dat kon niet zonder katholiek te worden.

'In die tijd voelde ik me steeds sterker verbonden met de katholieke kerk. Ik wilde in de traditie van de kerk staan, in de apostolische successie, de ongebroken lijn. Ik wilde gezonden worden, door handoplegging van de bisschop. Uiteindelijk heeft de Heer het zo beslist dat ik zelf bisschop werd, en anderen tot priester kon wijden. Die gedachte kan me nog steeds ontroeren. Al had ik daar toen natuurlijk nog geen idee van. Gaande mijn studie kreeg ik steeds sterker de overtuiging dat ik katholiek moest worden. Toen ik in 1949 mijn kandidaats in de theologie had gehaald, belde ik mijn vader op om hem te vertellen dat ik geslaagd was, en dat ik overwoog katholiek te worden. Hij zei: "Nou, wij maken af wat wij begonnen zijn." Achteraf denk ik: daar had hij groot gelijk in.'

En, wat heeft u gedaan?

'Ik heb mijn theologiestudie in Utrecht afgemaakt. Dat heeft me twee dingen opgeleverd: een heerlijke studententijd, onder andere bij het Utrechts Studenten Corps, en een voltooide studie. Mijn geestelijk leidsman in die jaren was J.A.J. Peters, redemptorist, filosoof en hoogleraar in de metafysica. Dat was een geweldige man. Hij zei: je moet niet naar de mis, ik wil niet dat je katholiek wordt vanwege gezwijmel over het gregoriaans of de eucharistie, je moet niet katholiekje spelen. Daar had hij volstrekt gelijk in.'

Heeft u zich aan zijn advies gehouden?

'Jazeker. In die jaren ben ik nooit naar de mis gegaan, alleen naar protestantse diensten. Daardoor heb ik veel meegekregen van de grote spirituele schat van de protestantse kerken: het kerklied. In de katholieke kerk zong men in die tijd weinig of niet. En nu nog steeds weinig. In de protestantse traditie is dat heel anders. Het grote voorbeeld: Bach! Hele delen uit de Matthäus Passion ken ik nog steeds uit mijn hoofd, en heb ik later goed kunnen gebruiken in preken.'

En na uw predikantenopleiding?

'Toen ik klaar was met mijn predikantenopleiding, dacht ik: dan moet ik nu de priesteropleiding doen, om wereldheer te worden. Maar toen zeiden ze: je kent het katholieke leven niet, je moet eerst terug naar het kleinseminarie. Dan was ik als vierentwintigjarige weer tussen de schooljongens terecht gekomen. Dat wilde ik niet, dat kon ik niet opbrengen. Toen zei Peters: misschien moet je er eens aan denken pater te worden. Toen ben ik naar de benedictijnen in Oosterhout gegaan, en in Egmond. Maar daar kon ik het niet vinden. Daar was de sfeer mij toen te enghartig, al te zeer op zichzelf gericht, in z'n "roomsigheid". Ik voelde me er helemaal niet thuis. Heel toevallig zei een vriend van mijn vader toen: waarom ga je niet eens naar Chevetogne? Een paar maanden later was ik in Parijs voor een congres. Daar kwam ik Dom Lambert Beauvuin tegen, de stichter van het klooster in Chevetogne. Toen ben ik gegaan. Ik was meteen verkocht, de roep van het klooster was onweerstaanbaar. In 1954 ben ik ingetreden. Van de week moest ik er nog aan denken toen ik de poort uitstapte: het uitzicht over de velden is nog hetzelfde als op de eerste dag dat ik er kwam, vierenvijftig jaar geleden. Het troost mij dat sommige dingen niet veranderen. *La durée*: dat is een belangrijk deel van de benedictijnse spiritualiteit.'

Heeft u er als protestantse jongen nooit moeite mee gehad dat u zich moest schikken naar het machtige Roomse instituut?

'Niet in die eerste jaren. De problemen met het instituut die rond het Tweede Vaticaans Concilie door velen gevoeld werden, waren toen nog helemaal niet aan de orde. Ik heb ook na mijn terugkeer in Chevetogne nooit afstand genomen van het instituut. Ik heb wel mijn problemen gehad, maar mijn verbondenheid met de kerk is altijd heel sterk gebleven. Ik heb me nog nooit zo verlaten gevoeld als toen Johannes Paulus II overleden was, tijdens het *sede vacante*. Mijn moeilijkheden met het instituut hebben nooit mijn verlangen gedood bij de kerk te willen horen.'

In de jaren vijftig was er nog een diepe kloof tussen protestanten en katholieken. Hoe heeft u dat bij uw overstap naar de katholieke kerk ervaren?

'Ik had in die eerste jaren grote moeite met de wijze waarop in de katholieke kerk over protestanten gesproken werd. Na de mis werd nog gebeden voor terugkeer van de dwalenden, terwijl ik dacht: het wás niet alleen maar ketterij. Mijn lieve moeder heeft mij als klein jongetje naar Jezus geleid: wat betekent dat dan? Die zelfingenomen houding, daar kon ik slecht tegen. Bij de benedictijnen was het heel anders. Toen ik net in Chevetogne was aangekomen, sprak ik er een keer over met de gastenpater. Hij zei: "Onze houding moet zijn: mijn broeder, waarom hebt gij mij verlaten?" Met andere woorden: wat heb ik gedaan dat je zó bedroefd heeft, dat je weg bent gegaan? Toen dacht ik: zo kan het ook. Op de achtergrond moet ook een rol gespeeld hebben dat in Chevetogne de Latijnse en de oosters-orthodoxe ritus elkaar ontmoeten. Dat geneest je voorgoed van het soort zelfgenoegzaamheid waarmee in die tijd in de katholieke kerk met andere christenen werd omgegaan. De katholieken hebben er lange tijd voor nodig gehad om de alleenwaardigheid van het eigene achter zich te laten. Hier en daar zie je die zelfgenoegzaamheid nog steeds.'

U bent in Nederlands-Indië opgegroeid. Hoe heeft dat uw religieuze besef beïnvloed?

'Ik had zéér gelovige ouders, maar bij ons thuis was er weinig kerkelijkheid. Veel geloof, weinig kerk dus. Dat is het eerste dat ik ervan heb meegekregen. Het tweede is dat ik niet dankbaar genoeg kan zijn dat mijn vader ons al die prachtige Indonesische culturen leerde kennen. Zo heb ik het later altijd ervaren: in de volle vreugde van het eigene het andere te ontmoeten.'

'In de volle vreugde van het eigene.' Wil dat zeggen: zonder in relativisme te vervallen?

'Juist. Als de interesse in andere culturen leidt tot relativisme is het niet goed. De houding moet niet zijn: "Wat is mijn eigen cultuur, mijn eigen geloof eigenlijk waard?" maar: "zie hoe de Heer elders óók rijkdom geeft." Zo heb ik het zelf in Chevetogne altijd ervaren, in de nabijheid van de oosters-orthodoxe ritus. En op reis, in Azië en Zuid-Amerika, waar mensen naast de kerk in grote vroomheid kippetjes zitten te offeren. Laatst was ik nog in De Rode Hoed bij een Soefi-bijeenkomst, met allerliefste mensen. Toen dacht ik weer: ook hier kan men de Heer ontmoeten.'

Hoe wordt een benedictijn bisschop van Rotterdam?

'Na mijn toetreding in Chevetogne ben ik nog in Rome en Parijs gaan studeren. Toen ik in het klooster terugkwam, ben ik econoom geworden. Maar de samenwerking met de nieuwe prior ging niet vanzelf, zodat ik naar Utrecht

werd gezonden, om verder te studeren aan de universiteit. Toen stuurde kardinaal Alfrink me naar de luchtmacht, om aalmoezenier te worden. Ik zei: "Maar eminentie, ik weet helemaal niks van het leger." Hij zei: "Dat geeft niet." Het werk als aalmoezenier bleek me als een handschoen te passen. Tien jaar ben ik aalmoezenier en hoofdaalmoezenier geweest, tot ik geroepen werd om vicaris-generaal en later hulpbisschop te worden in Rotterdam, onder Simonis, die ik uiteindelijk ben opgevolgd. Maar al die tijd ben ik regelmatig teruggegaan naar Chevetogne, waar ik al die jaren mijn eigen kamer mocht houden. Wanneer ik als bisschop voor een paar dagen naar Chevetogne was vertrokken, zeiden ze: de bisschop is naar huis. Zo voelde ik het ook: mijn hart heeft altijd daar gelegen.'

Hoe was het om na al die jaren weer echt in het klooster te gaan wonen?

'Ik heb de regelmaat van het koorgebed teruggevonden. En de gemeenschap sluit zich als een handschoen om je heen. Dat is prachtig om mee te maken. De gemeenschap is de kern van het klooster. Dat geeft een enorme kracht. Gasten kunnen komen en gaan, maar als er een kern is van paters die het koorgebed volhouden, kunnen ze de eeuwen trotseren. Laatst sprak ik met een paar mensen die een geestelijk centrum wilden beginnen in een boerderij. Ik vroeg: wie hebben jullie dan als gemeenschap? Ze zeiden: niemand. Mensen die geïnteresseerd zijn, kunnen gewoon een kamer komen huren. Toen dacht ik: dan werkt het niet. Je hebt een kern van mensen nodig die er dagelijks leven en werken. Daar kun je je bij aansluiten. Dat werkt heiligend, in een traditie van tweeduizend jaar.'

Wat is naar uw overtuiging de kern van de benedictijnse spiritualiteit?

'In de proloog van de regel van Benedictus zegt de Heer: "En nog voordat jij aan mij kon denken, zeg ik: zie, daar ben ik." *Antequam me invocetis ego dico: Ecce adsum.* Dát is het voor mij, dat Hij zegt: hier ben ik. Daar gaat een geweldige troost van uit.'

Veel mensen buiten de kloostermuren kunnen zich vooral vinden in de aardsheid, de praktische levenswijshouding van de regel van Benedictus.

'Volgens de regel moet je alles wat je doet, met volle aandacht doen, ook het eenvoudigste werk. Niets is onverschillig, niets is zonder betekenis, alles is in God hand. Dat wordt ook door mensen buiten het klooster herkend.'

Zo staat u ook de gang te dweilen?

'*Ora et labora*, bid en werk. Dat geldt niet alleen voor geestelijk werk, maar ook voor werk met je handen en voeten. De gang dweilen levert onmiddellijk resultaat op. En het ontspant buitengewoon. Je moet zorg hebben voor de dingen die aan je zijn toevertrouwd, je moet alles behandelen alsof het het heilige vaatwerk is.'

Lukt dat altijd?

'Je hebt wel eens dagen dat je moe bent, of opstandig. Je kunt bepaalde taken wel eens saai vinden. Maar juist door de regelmaat is de toewijding vaak snel weer terug. Mopperend ga je aan het werk, en nauwelijks ben je bezig of de rust komt over je.'

En het leven in zo'n kleine gemeenschap, hoe is dat?

'In de regel is ook te lezen: dat wij met grote ogen van verwondering Gods aanwezigheid mogen bespeuren. Dat wil zeggen: ook in elkaar. God komt in

je naaste tot je. Als je zélf naaste bent, besef je dat je naaste in Gods naam moet kunnen zijn. De gemeenschap is een mysterieus iets. Je bent geen familie, en absoluut geen vrienden. Misschien is er maar één pater in Chevetogne met wie ik echt bevriend ben. Maar je bent zo op elkaar aangewezen, zo met elkaar verbonden, dat je elkaar niet missen kunt. Je bent aan elkaar toevertrouwd.'

Er moeten toch geregeld spanningen zijn onderling?

'Het komt voor dat iemand even weggaat, tien dagen of zo. Nu het maatschappelijke leven zo hectisch geworden is, dringt er steeds meer onrust in het klooster door. Die onrust kun je niet helemaal buiten de deur houden. Als je krampachtig probeert iedere invloed buiten te houden, word je wereldvreemd. Maar door die openheid is de samenhang minder vanzelfsprekend geworden.'

Het is een paradoxale ontwikkeling. Terwijl de meeste kloosters vergrijzen, beleeft de kloosterlijke spiritualiteit buiten de muren een enorme opbloei.

'Dat is waar. De aandacht is enorm. Maar tegelijkertijd hebben vooral jonge mensen grote moeite zich te binden. Laatst werd ik op een huwelijk door een jongeman aangesproken die me vroeg of ik hem kon leren mediteren. Ik zei: dat kan, maar dan moet je wel beloven dat je een half jaar lang niet zult vragen: "Waarom?", en: "Wat heb ik hieraan?" Hij dacht even na en zei: ik denk niet dat ik dat kan. Vervolgens vertelde hij dat hij dat weekend naar Zeeland ging, om na te denken over zichzelf. Toen dacht ik: dat is precies verkeerdt. Je moet juist leren je te verhouden tot wat búiten jezelf is, tot wat je gegeven is, in verbondenheid met anderen. Dat is het probleem in deze tijd: mensen zoeken het in zichzelf, en juist daardoor raken ze de weg kwijt.'

Is dat een teken van doorgeslagen individualisme?

'Toen ik opgroeide, was er misschien wat weinig aandacht voor het individu. Het keurslijf van het fatsoen werd door velen als knellend ervaren, het is goed dat men zich daarvan verlost heeft. Maar de bevrijding heeft ook een schaduwzijde. Het individu is in deze tijd zwaar overbelicht. Hoe meer je op jezelf georiënteerd bent, hoe moeilijker het wordt om de ander te accepteren. Dat begon al in de jaren zestig. Toen ik aalmoezenier was, zag ik een paar jongens bladeren in *Elseviers* beroepengids. Toen ik ze vroeg of ze al een idee hadden wat ze na hun diensttijd wilden gaan doen, zeiden ze: "Nee. Ze moeten maar wat voor ons maken." Dat vond ik typerend: dat je niet probeert het beste te maken van wat op je pad komt, maar eist dat men het regelt zoals jij het verwacht. In de benedictijnse spiritualiteit is het andersom. De regel begint niet voor niets met: *ausculta*: luister, geef gehoor.'

Over luisteren gesproken: wat vindt u van de liederen van Huub Oosterhuis?

'Ik ben zeer op zijn liederen gesteld. Laatst heb ik nog een bundeltje gekocht. Hij heeft prachtige liederen gemaakt. "Licht dat ons aanstoot in de morgen", of "God heeft het eerste woord". Dat is een compleet, klein spiritueel visioentje. In Rotterdam liet ik zijn liederen graag zingen.'

Vanuit Roermond is al enige tijd een beweging gaande om zijn liederen uit de katholieke kerk te weren.

'Daar wil ik niet te veel over zeggen. Maar wel dit: de liederen van Oosterhuis zijn heel veel mensen dierbaar, en zijn moeilijk weg te denken. Ze voorzien ontegenzeggelijk in een grote behoefte.'

Zelf stond u bekend als een tamelijk progressieve bisschop. Heeft dat met uw benedictijnse achtergrond te maken?

'Ik ben helemaal niet zo vooruitstrevend. Maar ik heb wel altijd gevonden: *salus populi est suprema lex*, het welzijn van de mensen is de hoogste wet. Ik zei altijd tegen mensen die twijfelden of Rome wel goed zou vinden wat ze deden: doe wat je hand te doen vindt. Behalve als het echt niet kon, natuurlijk. Op zeker moment heb ik een vrouwelijke coördinator benoemt van het dekenaat in Leiden. De volgende dag belde Simonis op: of ik wel wist wat ik deed. Ik legde het uit en zei: ik doe helemaal niets dat niet mag. "Wees voorzichtig," zei hij. Daarna ben ik zo snel mogelijk naar Rome gevlogen om te praten met Ratzinger, toen nog prefect van de Congregatie voor de Geloofsleer. Hij vroeg wat er aan de hand was. Ik zei: "Eminenz, so und so ist der Fall." Hij luisterde aandachtig, het enige wat hij zei was: "Vorsicht, Vorsicht." Ik antwoordde: "Aber natürlich, Eminenz." En daarmee was de kous af. Sindsdien zijn er veel meer vrouwelijke dekenaal coördinatoren gekomen. In zulke dingen moet de kerk niet te benauwd zijn, vind ik.'

Gods volk onderweg?

'Zo heeft monseigneur Bekkers het uitgedrukt. Dat je onderweg bent, verhindert in ieder geval dat je gaat zitten. Dat is goed, zéker in een tijd als deze, waarin zoveel in beweging is. Zelf heb ik altijd geprobeerd met iedereen in gesprek te blijven. Dan voorkom je ook dat mensen radicaliseren, zodat er helemaal niet meer met ze te praten is. Tegen progressieve groepen in mijn eigen bisdom heb ik altijd gezegd: denk erom dat je niet te ver gaat, want dan kan ik je niet meer verdedigen. Daar hielden ze zich aan, waardoor we nooit problemen hebben gehad. Dikwijls zijn ook de lastigste mensen hun gewicht in goud waard. Ik heb altijd geweten: je moet mensen nooit loslaten. We moeten elkaar vasthouden, ook als we het volstrekt niet eens zijn. Benedictus zegt in de regel: opdat allen in vrede zijn, en niemand bedroefd worde in het huis van God. Naar die woorden heb ik altijd geprobeerd te leven.'

Philippe Bär

1928 geboren op Celebes in een Nederlands Hervormd gezin

1942 geïnterneerd in een gevangenenkamp voor jongens

1947 terugkeer naar Nederland

1948 studie theologie in Utrecht

1954 intrede in het benedictijner klooster in Chevetogne

1959 priesterwijding

1965 aalmoezener, later hoofdaalmoezener bij de Luchtmacht

1975 vicaris-generaal in Rotterdam

1982 hulpbisschop van Rotterdam

1983 bisschop van Rotterdam

1993 teruggetreden als bisschop van Rotterdam, terugkeer naar Chevetogne

Uit: Roodkoper 13^e jaargang, nummer 1 – november 2008